

Vad har hänt med skolresultaten i kommuner utan valmöjlighet?

En granskning av hur elevresultaten förändrats mellan 1999 och 2012 i Enskolekommuner jämfört med Flerskolekommuner

Stefan Fölster 070-304 31 60
Stefan.Folster@Reforminstitutet.se

Monica Renstig 070 -774 33 74
Monica.Renstig@Renstig.se

Sammanfattning

En numera vanlig slutsats i svensk skoldebatt är att valfrihet har bidragit till försämringen av skolresultaten genom olika mekanismer. Vissa framhåller att valfrihet har gett upphov till segregering vilket försämrat förutsättningar för svagare grupper. Andra hävdar att det är konkurrensen mellan skolor som har gett upphov till förflackning och betygsinflation, eller att valfrihet hjälpt friskolor att etablera sig med skadliga konsekvenser.

Dessa farhågor får inget tydligt stöd i forskningslitteraturen. Men forskningen bygger på statistiska metoder som oftast inte ger hundra procentigt säkra svar. I vart fall förfäktas tesen om problemen med valfrihet och konkurrens även av en del forskare och pedagoger.

Trots den omfattande debatten har den enklaste och mest robusta jämförelsen hittills inte gjorts. Sverige har nämligen 55 kommuner som bara har en grundskola (i årskurserna 7-9), och har haft det så sedan 1999. Ytterst få elever går i skolor utanför kommunen. I dessa kommuner finns varken valfrihet, konkurrens eller friskolor. De borde ha klarat sig mycket bättre än andra kommuner, om valfrihet hade varit boven.

I stället visar vår jämförelse av flera olika kvalitetsmått att det är precis tvärtom. I enskolekommunerna har elevernas resultat försämrats markant mycket mer än för skolorna i resten av Sveriges kommuner, där det finns möjlighet att välja skola. Andelen obehöriga till gymnasium har till exempel fördubblats från 7,8 % till 15,5 % i enskolekommuner jämfört med en ökning i flerskolekommunerna från 10 % till 13,5 %. Andel underkända i ett eller flera ämnen har ökat kraftigt i enskolekommunerna, men rentav minskat i flerskolekommunerna. Resultaten för nationella prov visar på liknande mönster.

Detta resultat stärker tesen att de svenska elevernas försämrade skolresultat snarare orsakats av en allmän kvalitetsförsämring gällande undervisningen än av det finns flera skolor att välja mellan. I enskolekommuner är dessutom andelen invandrare lägre, och har ökat i ungefär samma takt som i flerskolekommunerna. Lärartätheten har ökat betydligt mer i enskolekommunerna sedan 1999 än i flerskolekommunerna. Föräldrars utbildningsnivå har dessutom förbättrats i enskolekommunerna under perioden jämfört med flerskolekommuner. De flesta enskolekommuner är visserligen små, men inte utpräglade glesbygdskommuner.

Inledning

I skoldebatten anförs frekvent att det fria skolvalet är en orsak till de försämrade skolresultaten hos Sveriges elever. Påståendet kommer även från auktoritativa källor. Generaldirektören för Skolverket skriver till exempel ”att det fria skolvalet sannolikt har bidragit till den ökande skillnaden mellan skolors resultat”.¹ Några ledamöter från Kungliga Vetenskapsakademins arbetsgrupp för framtidens skola uttryckte sig på liknande sätt.² Dessa påståenden finner inget stöd i en genomgång av forskningslitteraturen av Gabriel Sahlgren.³ Studierna är dock splittrade och ger delvis olika resultat.

Ett enkelt, men robust sätt att kontrollera frågan är att granska skolresultaten i kommuner utan valmöjlighet över tid och även jämföra med de kommuner där det finns två eller flera grundskolor att välja mellan.

Kommunjämförelsen

Det finns 55 kommuner med en enda 9-klassbetygsgivande grundskola såväl 2012 som 1999 och 235 kommuner med fler än en grundskola som ger betyg i nian. Vi har kontrollerat för hur vanligt det är att grundskoleelever i nian boende i en enskolekommun väljer att gå i en kommunal eller i en friskola i en annan kommun och med undantag för elever boende i Vaxholm är detta ovanligt.

Elevresultaten har granskats med två olika mått, andelen behöriga till gymnasiet respektive andelen underkända i ett eller flera ämnen i nionde klass. Fram till och med 2010 avsågs med behörig till gymnasiet att eleven hade godkänt i betygen Engelska, Matematik och

¹ SvD Brännpunkt 30. April 2012. http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/skillnaderna-vaxer-mellan-olika-skolor_7171263.svd

² SvD Brännpunkt 27. Mars 2013. http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/satt-stopp-for-vinstuttag-i-skolan_8034428.svd

³ Gabriel H. Sahlgren (2013) Skolval, Segregation Och Likvärdighet - Vad Säger Forskningen? Institute of Economic Affairs (IEA) March 25, 2013.

Svenska/Svenska2. Från 2011 har behörighetskraven till gymnasiet skärpts så att man nu måste ha godkänt i ytterligare fem ämnen för att få behörighet till det minst krävande programmet, yrkesprogrammet. Det gör att det inte är helt rättvisande att jämföra 1999 års resultat med 2012, men enligt Skolverket är skillnaden i resultat för eleverna marginell mellan tre och åtta ämnen.

För att vara på den säkra sidan görs emellertid jämförelsen såväl mellan 1999 och 2012, som mellan 1999 och 2010. Båda jämförelser visar att resultaten försämrats mer för enskolekommungruppen.

Dessutom jämförs resultatet av nationella prov i matematik mellan åren 2004 och 2012, före dess finns inga resultat hos Skolverket för alla kommuner. Eftersom det är känt att det förekommer en betydande betygsinflation har vi valt att inte låta betygen (meritvärdena) ingå i bedömningen.

Gruppen av 55 enskolekommuner har få invånare, men få av dem ligger i ren glesbygd med många mil till närmsta större stad. Många av dem ligger ganska nära lite större städer, flera av dem finns i Västra Götaland eller Östergötland.

För tretton år sedan var bara 7,8 procent i snitt av eleverna obehöriga till gymnasiet i enskolekommunerna. Nu är 15,5 procent det. Det innebär att andelen obehöriga fördubblats på dessa år. (+99 %). Flerskolekommunernas obehöriga uppgick till knappt 10 procent år 1999, nu är 13,5 procent obehöriga, en försämring med 36 procent.

Samma något sämre utveckling för enskolegruppen gäller andelen underkända i ett eller flera ämnen i nian; för tretton år sedan var drygt 20 procent av eleverna underkända i enskolegruppen, nu är nästan 26 procent i snitt underkända, en försämring med 27 procent. Flerskolekommunerna däremot har något förbättrat andelen underkända i snitt, från 22,5 procent till en procentenhet lägre.

Kan då den relativt sämre utvecklingen bland de 55 enskolekommunerna förklaras av att den gruppen har högre andel invandrare eller att lärartätheten försämrats? Nej, utvecklingen är den rakt motsatta. Andelen invandrare i befolkningen är betydligt lägre bland enskolegruppen, 11 procent, jämfört med 14,7 procent i snitt i flerkommungruppen. Lärartätheten har dessutom ökat med hela 18 procent i enskolegruppen, jämfört med 11 procent i snitt bland flerskolekommunerna.

SKOLRESULTAT 1999 – 2012. ENSKOLEKOMMUNER VS FLERSKOLEKOMMUNER

Jämförelse år 1999 -2012	Andel obehöriga till gymnasiet	Andel Underkända i nian i ett el flera ämnen
År 1999		
Enskolekommuner, 55 st	7,8	20,3
Flerskolekommuner, 235 st	9,9	22,5
År 2012		
Enskolekommuner, 55 st	15,5	25,8
Flerskolekommuner, 235 st	13,5	21,5
Försämring 1999-2012		
Enskolekommuner, 55 st	99 %	27 %
Flerskolekommuner, 235 st	36 %	-4 %

År 1999 presterade enskolekommunernas elever bättre i snitt än flerskolekommunerna. Nu är utvecklingen den motsatta och försämringen är avsevärt sämre för de kommuner som bara har en skola jämfört med de som har flera skolor. Behöriga år 1999 avsåg krav på godkänt i tre ämnen, från 2011 gäller godkänt i minst åtta ämnen. Enligt Skolverket går resultaten ändå att jämföra mellan år 1999 och 2012, då skillnaden är marginell.

SKOLRESULTAT 1999 – 2010. ENSKOLEKOMMUNER VS FLERSKOLEKOMMUNER

Jämförelse år 1999 - 2010	Andel obehöriga till gymnasiet	Andel Underkända i nian i ett el flera ämnen
År 1999		
Enskolekommuner, 55 st	7,8	20,3
Flerskolekommuner, 235 st	9,9	22,5
År 2010		
Enskolekommuner, 55 st	12,1	23,5
Flerskolekommuner, 235 st	11,3	22,4
Försämring 1999-2010		
Enskolekommuner, 55 st	55 %	16 %
Flerskolekommuner, 235 st	14 %	-0,4%

När år 1999 jämförs med 2010, och där kraven på behörighet till gymnasiet är desamma framstår samma mönster. Enskolekommunerna har försämrat sina resultat mycket mer, med 55 procent jämfört med ”bara” 14 procent bland flerskolekommunerna i snitt. Även när det gäller andelen underkända i nian så är försämringen mycket större bland enskolekommunerna än bland flerskolekommunerna.

SKOLRESULTAT 2004 – 2012. ENSKOLEKOMMUNER VS FLERSKOLEKOMMUNER

Nationella prov i matematik

Jämförelse år 2004 - 2012	Andel IG i matematik, Nationella prov
År 2004	
Enskolekommuner, 55 st	17,6
Flerskolekommuner, 235 st	14,2
År 2012	
Enskolekommuner, 55 st	24
Flerskolekommuner, 235 st	18,6
Försämring 2004-2012	

Enskolekommuner, 55 st	36 %
Flerskolekommuner, 235 st	31 %

År 2004 var andelen elever med icke godkänt i Matematik 17,6 procent bland enskolekommunernas elever i snitt, nu är hela 24 procent icke godkända, en försämring med 36 procent på åtta år. Även flerskolekommunernas elever har kraftigt försämrat sina resultat, men inte lika mycket.

Några Kontroller

Tre teoretiskt möjliga förklaringar till resultaten skulle kunna vara att enskolekommuner i större utsträckning har tappat begåvade elever som väljer skolor i andra kommuner, att andelen invandrare skulle kunna ha ökat mer i enskolekommuner, eller att föräldrars utbildningsnivå halkat efter i enskolekommuner jämfört med andra. Samtliga tre teser saknar emellertid stöd när vi granskar dem.

Enligt Skolverkets tabell över andelen elever bokförda i en kommun som går i annan kommuns skola har de allra flesta kommunerna av de 56 (inkl. Vaxholm) mellan 0% till 2% elever i skolor utanför kommunen. I Vaxholms fall var det hela 30% av eleverna som valde att gå i annan kommuns skola eller i friskola. Därför har bort Vaxholm plockats bort och lagts till flerskolekommunskolelistan istället. Ca 7 kommuner av kvarvarande 55 hade högre tal, typ 7-20% angett. Att plocka bort dessa leder dock till ungefär samma resultat som rapporterats ovan. Skinnskatteberg sticker ut med högre andel i andra kommuner oftast i Kolsva. Det verkar bero på geografisk närhet och stabil över tiden, enligt uppgift från skolledningen.

En regression mellan förändring i antal elever (som skulle kunna tyda på en effekt av att elever väljer skolor i andra kommuner) och förändring i andel underkända tyder inte på något samband alls.

När det gäller invandringsandelen fanns inte nuvarande definition ”utländsk bakgrund” före 2002. Mellan 2002 och 2011 har andelen med utländskt bakgrund (av befolkningen) ökat med ungefär lika mycket (runt 30%) i både enskolekommuner och flerskolekommuner.

ENSKOLEKOMMUNER: 11,2 % invandrare 2011 - räknat på antalet individer med utländsk bakgrund i förhållande till alla individer i gruppen av de 55 kommunerna. Om snittet räknas som kommunsnitt för de 55 kommuner har en ökning av andelen utländsk bakgrund skett från 8,3 % till 11% (2002 till 2011), en ökning med 32,50%. Vi har också skattat en regression för sambandet mellan ökningen i andelen med utländskt bakgrund och ökningen i andelen underkända. Sambandet är inte signifikant på 5%-nivån.

FLERSKOLEKOMMUNER: Snitt räknat på antalet individer 20 % invandrare 2011 - räknat på antalet individer med utländsk bakgrund i förhållande till alla individer i gruppen av de 235 kommunerna. Snitt räknat på kommunsnitt: Från 11,3 % till 14,7 % (2002 till 2011) 30%.

Det är vedertaget att föräldrars utbildningsnivå spelar en viktig roll för barnens skolresultat. Utbildningsnivån ändras visserligen inte särskilt snabbt. Men vi har ändå undersökt om enskolekommuner kan ha tappat i det avseendet jämfört med andra kommuner. Som diagrammet nedan visar förhåller det sig dock tvärtom. Enskolekommuner har i utgångsläget föräldrar med en sämre utbildningsnivå än flerskolekommuner, men har faktiskt närmat sig snittet under perioden till 2011 (Notera att tidslinjen är inverterad i diagrammet).

Kommentar: Föräldrars utbildningsnivå enligt Salsa. Nykvarn saknar data för 1998 och Knivsta för 2002-1998.

De 55 enskolekommunerna

1.	Boxholm	27.	Nora
2.	Dals-Ed	28.	Norberg
3.	Degerfors	29.	Nordmaling
4.	Dorotea	30.	Norsjö
5.	Emmaboda	31.	Nykvarn
6.	Essunga	32.	Ockelbo
7.	Färgelanda	33.	Olofström
8.	Grums	34.	Orsa
9.	Grästorp	35.	Perstorp
10.	Gullspång	36.	Skinnskatteberg
11.	Habo	37.	Sorsele
12.	Hjo	38.	Sotenäs
13.	Hylte	39.	Sunne
14.	Hällefors	40.	Svenljunga
15.	Högsby	41.	Säter
16.	Karlsborg	42.	Tibro
17.	Kil	43.	Tomelilla
18.	Laxå	44.	Tranemo
19.	Lekeberg	45.	Töreboda
20.	Lessebo	46.	Vadstena
21.	Ljusnarsberg	47.	Valdemarsvik
22.	Lysekil	48.	Vansbro
23.	Malå	49.	Vindeln
24.	Mellerud	50.	Vingåker
25.	Mullsjö	51.	Vårgårda
26.	Munkfors	52.	Vännäs
		53.	Ydre
		54.	Åmål
		55.	Åtvidaberg

Bilaga. Ett antal nyckelvärden för enskolekommunerna

Grundskolan - Slutbetyg årskurs 9 - 2012							
Valt år: 2012							
Kommunnamn	Skolnamn	Huvudman	Antal elever	Genomsnittligt meritvärde	Andel obehöriga till gymnasiet	Andel underkända i ett el flera ämnen	And UK Förändring plus el minus jfr med 1999
Boxholm	Stenbocks skolan MH	Kom	68	195,3	13,2	30,9	14,7
Dals-Ed	Hagaskolan	Kom	45	188,6	15,6	24,4	11,7
Degerfors	Stora Vallaskolan	Kom	110	188,7	15,5	24,5	10,1
Dorotea	Strandens skolan	Kom	26	211,3	15	11,5	3,6
Emmaboda	Burbäcksskolan 13-16 år	Kom	96	198,9	14,6	24	8,8
Essunga	Nossebro skola år 0-9	Kom	71	217,9	12,7	15,5	-22,2
Färjestaden	Valboskolan 7-9	Kom	72	190	16,7	36,1	15,6
Grimm	Jätestens skolan 6-9	Kom	88	176,6	21,6	36,4	17,4
Grästorps	Centralskolan 4-9 Norr	Kom	67	204,1	9	28,4	14,3
Gullspång	Gullfjellsskolan år 7-9	Kom	51	173	25,5	43,1	31,4
Habo	Hagabodaskolan	Kom	131	214,2	8,4	11,5	-6
Hjo	Guldkröks skolan 7-9	Kom	97	198,1	16,5	32	10,9
Hylte	Örnaskolan 1	Kom	118	192,8	18,6	39	23,4
Hällefors	Klockarhags skolan	Kom	80	191,5	21,2	31,2	-2,5
Högsby	Frövisskolan 7-9	Kom	57	187,5	15,8	28,1	6,3
Karlsborg	Carl Johans skolan	Kom	65	208,7	6	10,8	-4,1
Kil	Sannerudsskolan 7-9	Kom	146	209	7,5	19,9	-8,8
Laxå	Centralskolan	Kom	63	171,5	27	39,7	22,7
Leksberg	Leksbergsskolan 7-9	Kom	82	203	11	19,5	-7,9
Lessebo	Bikupan	Kom	90	183,7	21,1	30	16,7
Ljusnarsberg	Kyrkbacksskolan	Kom	40	177,8	22,5	40	3,6
Lysvik	Gullmars skolan 7-9	Kom	163	216,2	8,6	20,9	12,7
Mala	Nilsskolan F-6	Kom	39	206	10	7,7	-4,8
Mellerud	Råds skolan	Kom	78	181,4	23,1	39,7	13,2
Mullsjö	Trollehöjds skolan	Kom	97	198,1	12,4	21,6	3,1
Munkfors	Forsnäs skolan 4-6	Kom	33	213,6	12	42,4	8,5
Nora	Karlsängsskolan	Kom	110	208,3	9,3	16,9	-6,3
Norberg	Centralskolan	Kom	65	192,5	12,3	16,9	-11,1
Nordmaling	Årstadsskolan	Kom	77	205,1	14,3	26	-8,4
Norsjö	Norsjöskolan	Kom	49	199	12,2	16,3	13
Nykvam	Lillhags skolan	Kom	119	225,6	3	13,4	-1,5
Ockelbo	Perslunds skolan	Kom	83	209	17,5	28,6	24,6
Olofsbrom	Höglavängsskolan	Kom	140	209,5	8,6	21,4	-12,8
Orsa	Orsaskolan	Kom	82	179,1	30,5	41,5	19,5
Perstorp	Centralskolan 1	Kom	74	197,6	20,3	31,1	24
Särnsköldsvik	Klockarbergsskolan	Kom	15	203	27	20	-21,5
Sorsele	Vindelavsskolan	Kom	18	246,2	22	11,1	-18,2
Sotenäs	Sotenässkolan	Kom	96	208,9	11,5	17,7	8,8
Surne	Fryxellsskolan	Kom	142	192,7	12	25,4	0,6
Svenljunga	Mogasskolan 7-9	Kom	113	193	17,7	32,7	9,3
Säter	Klockars skolan	Kom	96	210,3	6,2	15,6	-1,3
Tipró	Nybos skolan arbetslag A	Kom	110	193,3	20,9	28,2	18
Tomelilla	Kastanjeskolan	Kom	109	189,2	19,3	34,9	26,2
Tranemo	Tranängsskolan 7-9	Kom	138	190,1	23,2	36,2	10,2
Töreboda	Töreboda Centralskola	Kom	100	196,9	15	24	-7,7
Vadstena	Petrus Magni skola H	Kom	75	197,4	28	29,3	-4,3
Vadstena	Vadstenskolan 4-6	Kom	69	204,6	18,8	29	2,9
Vansjö	Smedbergsskolan 6-9	Kom	81	209,8	16	24,7	2,6
Vindeln	Rennors skolan	Kom	54	205,8	9,3	20,4	3
Vingåker	Vidåkers skolan	Kom	111	182,1	20,7	33,3	21
Vångårda	Gullhögs skolan	Kom	109	203,9	10,1	20,2	-7,1
Vännäs	Hammars skolan 7-9 AB	Kom	88	209,2	12,5	23,9	-6,7
Ydre	Ydres skolan	Kom	48	218,2	8	12,5	8,2
Ämål	Kristinebergsskolan	Kom	144	211	8,3	30,6	2,4
Älvédalen	Älveskolan	Kom	136	192,4	15,4	26,5	7,5
	Genomsnitt		4712	199,7	15,5	25,8	5,5